

Совхозмуд шин девснэгд

Мана орн-нутгин социалистическ нэ адл-ахун халхд совхозмудт ик нилч бээнэ. СССР-н совхозн тосхлтин дамшлт цуг нарт делхан чинртэ болв, энүг социалистическ лагерин цуг орн-нутгуд олална. В. И. Ленинэ заасар болхла, общствени собственностар эк татси, селанэ адл-ахун производствин кемжэнтэ бүрдэмджин үлгүр болдж, газрин боли малин халхд, экономическ эүлдэн дах кодлгнэй сэн делгрлттэ, рас-садникс болх эвэнтэ.

Селанэ адл-ахун улм бөдлүлхин төлэ сүл джилмүдт Коммунистическ партин күчдэн төрмүдин ашд, совхозмуд эвбар темдгтэ делгрлттэ болв. Одгэ цагт СССР-т 6 мянэг гар совхозмуд бээнэ, эс гидж 1953 джилнэр болхла 23 процент даву. Эмиг газр эдлдж хагьлсн райодт, буудла гьадг 425 шин совхозмуд бүрдэсн чинртэ болв. 1953 джил буудян культурумуд тэрдг газрин кемжэмэ 7,8 сай гектар газр, эс гидж орн-нутгт цуг буудя тэрснэ 7 процентн бээн болхла, ода 37 сай гар гектар күрв. Государств буудя белдэгнэ совхозмудин хувнэ 39 процет, махна боли үснэ хувнэ 23 процент шаху болв.

Совхозмуд селанэ адл-ахун ик-ик гисн предприятиес болдж тоолгддана. ЦСУ-н тооггар болхла, 1958 джил нег совхоз дундад: 8,7 мянэг гектар тэрдг газрта, 1370 бод мал 1355 гахата, 4400 хбөдтэ боли ямадта билэ. Совхозмудар, кодлмшиг гарар кехин ормд, машигбар келгнэ

механизм орцуулгн улм икдэд йовна.

Эн долам джилин эргид совхозмуд селанэ адл-ахун адл-уш оруудж өглгнэ 2—2,5 холванд икдүлдж, күч-көлснэ гарцан 60—65 процентд бөдлүлх эвэнтэ. КПСС-н ЦК-н декабрьск Пленумин токтарт, юмна түрүнд селанэ адл-ахун культурин ургьцинь бөдлүлхд, малин тоог боли өднэс авдг адл-уш гаргьлг икдүлхд, эврэннэ кодлмшин экономическ үэмджинэ яруудд оньган эрх биш тусхатха гидж совхозмудин кодлэчиртэ заагдла. Эн тоот адл-ахун гардлгнэ кемжэгийн улм бөдлүлхиг, бээнэ эв-аргьсиг чадмгар олалхиг нектэ.

Совхозн производствин делгрлтин юмна түрүнд газр өд-бод келгнэ культуран ургьцин кемжэгьтэрд мегддмн. Кемр, газриг чикэр олздг эс болхла, кемр севооборотс уга болхла, цуг газр зябьт эс хагьлгдла, пар багь газр асрлгн тату, эк белдлгн диг-даран уга болхла, совхоз сэйнар, олзта-орутыггар кодлдж чадшго. Эдл-уш гаргьлгн икдүлхин боли үиннэ кимдрүлхин гол көрнэгнэ зуг энүнд бээнэ.

Тегэд, совхозмудин кодлэчирин бми, шулум гидгар бэйри газрин бэ-эдл болн адл-ахун производствени халхд ирцнэгьтүггар газр өд-бод келгнэ научн кевэр бүрдэгден систем орцуулдж, цуг газрасн бөдэн, сэн ургьц авхар зүтхэж шунх государствени чинртэ төр тэвгдв. Эн тускд Ростовск областин «Гигант» совхоз сэн үлгүр болдж чадхмн. Ча-

болсн бийнэ, тас уга гисн джилд, гектарасн 18—20 центнерэс тату-ггар буудя авгдмн. Тааста джилмүдт болхла ургьц 30—32 центнер күрнэ. Эн ик адл-ахун пар хагьлгдг сево-оборотта, эк белдлгн ончта диг-дарата, цуг агьунэ никтар тэргдсн моддар сальки-саврас харөгдсн бээнэ.

Иим бээдл Краснодарск крайин «Кубань» совхозд, Ставропольск района «Темижбекский» совхозд боли нань чигн адл-ахусд бээнэ. Сивриин, Уралин, Иджа көвэн совхозмудар гүүнэр боли тегшэр, цагтан хагьлгдсн зябь, нань чигн нүүрлгч дамшлтсла, онцлад келхлэ делгү эрки чинртэ экэр тэрдгт боли пар хагьлгнэ орсна негдгж ургьц бөдлүлгнэ эрки эваргьнэ болма. Центральн хар газрин биш аягд, газрин ургьцинь бөдлүлгэ известковать келгьтэ, хагьлсн газрин гүүнэр, органическ удобреньсин кемжэгийнэ бөдлүлгьтэ, эвс тэрдг севооборотар күцэгднэ.

Газриг чикэр эдлгнэ тэргдг газрин структураа, селанэ адл-ахун культуре шүүдг тэргнлэ эрх биш залгьлдата. Энүнд бас ик көрнэг бээнэ. Эрдн-шинэг буудяд боли силосд икэр тэргнэ газр болгьмар ик олз-ору бечэнэ. Ар Кавказин боли Украинэ зэри совхозмуд хаврар тэрсн ичмэнд дорхн, намрар тэргдгиг таасна, нег үлү кемр суль болхла, юнэгд гихлэ эн эвбар ик ургьц өгдлэ. Нүүрлгч совхозмуд, тер мет тэрдг газриннэ структуринэ тос-та болох элвг бээдг, ик ургьцта ку-

льтурмуд тэрдж яруулхар шунна, энүг уга малас бөдэн эдл-ууш авч болшго.

Эн тоот цуггар газр эд-бод келгнэ, научн кевэр бүрдэгден системд оньган икэр өгхин тускар келжэнэ. Болв, энүлэ зерглэд адл-ахусин эв-вар аягднэ ургьмлин халх кодлмш татуггар кегднэ, тер учрар теднэ ургьцинь ода чигн багь болна. Тер хоорнд совхозмудин системд дамшлтта специалистрин кадрмуд боли байн техник бэйх йовдл, теднэ газр эд-бод кех кодлмшин бэйх дуту-дидг нег мөслдг уга кех шин нектэрин кемжэмд күрх эв-аргь өгнэ. Тегэд, совхозмудин агрономсин нилчинэ бөдлүлхд, эдн үүдэртэ кевэр тоолвр тоолж, эбргмгэр, газрин гаргьлтинэ бөдлүлхд боли ургьц өскхд нөжд болгч төр ухалдж гаргьдэ олал эв-аргь өгх төр күцэх кергтэ. Эн кодлмшиг производствин нүүрлэчирин сэн күчмдгсд тудж областсин дамшлтин станцсла боли зональн институтсла бөри залгьлдата кехмн.

Ар Кавказин боли Украинэ зэри совхозмудин коллективс бми захин райодар, хадкхсн газрар тэрдг, хомад ургьц авлгнэ эк татачнр болчхав. Тегэд, газрас гаргьдэ авдг адл-ушнт бөдлүлх чинртэ боли иткэтэ эв-аргьн тускар күүндөр гарчана. Харьковск областин XVII партиин хургннэ пертэ совхозд хадкхсн газрар тэрглгн, негр гектарас зун центнер шаху хот-хол, нам зэрдэнэ туслнэг культурин ургьцла адл шаху болна. Тинглэрн, малмуд шимтэ-шүүстэ хотар (эрдн-шинэ, судан) ногьан юнвеберин тэрдг теднэг уга цагт тетнэ. Совхозмудар давдг тэрглг-

иг олар орцуулгнэ малин халхиг сэйнар делгрүлхиг теткх.

Эрдн-шинэг чадмгар ургьлгнэ болн энүгэр хот-хоолн көрнэг бат-лгнэ совхозмуд үлгүр үзүлтхэ гидж дуудгв. Эрдн-шинэн сэн ургьц авлгнэ одгэ цагт газрин бөдэн ку-льтурин нег ик чинртэ гисн үэмдг. Ик олн малта адл-ахусд, тэранэ газр-тан элэдэр, тинглэрн нег агьуд кегс джил дарандн тэрглгн, делгр-лттэ кергнэ келвр уга ил. Болв, өмнэ хагьлсн газриг сэйнар белдлгн-лэ боли бөдэн агротехниклэ эрх биш залгьлдата.

Шин технолог олалад, адл-уш кедж гаргьлгнэ күч-көлснэ гаруг улм икэр хасдг, кодлмшт механизм оурауд эдлснэ авн совхозмудин газр эд-бод келгн цаарачдан улм бөд-лхмн. Ода совхозмудар альд болвчн делгү үүрүлдж дөрвдлжүлдж тэрдж боли эрдн-шинэ, нари цецг, ювнэг, шинрин свекл, боднцг гаргьдэ болхмн.

Долан джилин түрүн джилнэ совхозмудар олна мал эвбар икэр бөдг, бөрдгсэр темдгдв. Фермсэр малин то бөв, государствд мах, үс, боли нань чигн адл-уш өглгнэ эвбарт немв. Бөдэн шимтэ-шүүстэ малта болхд эмнэ газрт гарсн совхозмудин түрүн күчмдгснэ магьд уга. Тингдт болв чигн эн халхд йоста голлгч көрнэгснэ ода бийнэ күцц идлгдэд уга. Малин тоог бөдлүлх, теднэ адл-ушннэ икдүлх сэн эв-аргьс бөргэр ол-алгнэ адл-аху болгнэ сэн ав бэр-хднэ нөжд болна. Дамшлт үзүлджэ-ар болхла, сэн чик бөлттэ гунджиг өрт бухла харгьулгн, махна совхозмудар тугьлмудиг эклэнэ тэвдг асрлгн, багь-бички гахасиг кичкү-лгн, самокормушкс оладж хашал-

лгн угаггар гахас асрлгн, идгннэ хэлэдж салгэдэр сольж идүлэ, мал-лд мах бэрүлгн, махд гидж хур-дар гууджмулс бөклгн боли нань чигн тоот тинн эв-аргьд ордж тоол-гдхмн.

Сүл цагин эргид малин халхд хү-нд кодлмшт механизм олалгнэ эв-ар уралан йовб. Тер учрар производ-ствин технолог эвбарт асрв. Зэри үлгүрнэ иим.

Московск областин «Звенигородский» совхозд гарар кегдг кодлмш-иг-мел кевтнэ гилтэ уга кех оборудавчэ боли механизмс тэвдг. Хот-хоолн белдг, тарадж өглгн, улсит көргэлгн боли буслгьлгн, малин герэс шег-бөг цеврлдж хайлгн боли нань чигн кодлмшин центральн пу-лэс автоматическ залврар машин-гьтэ күцэгднэ.

Пятигорск совхозин эк татиггар Украинэ, Северн Кавказин, центра-льн хар газрин областсин, Сивриин кесг совхозмуд боли малин ун уга-ггар хадгьлдг эв-аргьн күчмдгтэ кевэр ода олалджана. Тинглэрн, эрх биш кергтэ одгэ цагин техникэр тет-гдсн механизатормуд малин хэл-эйдг, асрлтин бөвирц. Махна совхоз-муд нег үкрт кесг тугьлмуд көкү-лдж тугьл-бүрүснэ бөлтнэ түргдүл-дг болсн дээрэн, гару гардгнэ кев-тнэ уга кев.

Ростовск областин «Таганрогский» совхозин коллективн гаха асрдг бө-лгнэ сэн аш бэрдг. Үлү гидгэр үл-гүр белджэнэ, энд гахас бээдг гер-мүд тосхлгн эвбар кимдрүлэ, бий-снэ асридг угаггар кеср, сүл йовдж мах бэрдг, багь бички гахас кичкү-лдг болв, фермсин механизмнэ бр-гджүлв. Ашднэ тер шин технологннэ нүүр күч-көлснэ гарц гурнэ шаху

холванд бөсэд, малин гермүдг хойр холван үлү мал багтагдг болв. Эд-джил совхоз государствд 15 мянэ-гн шаху центнер гахан мах бгхмн, тегэд 100 гектар газрас 295 центнер мах авдг болхмн. Гахан махна үинэ 366 арслнэгд күрч кимдрв, болв зэр-м адл-ахусар энүнэ үинэ 800—1000 арслнэг болна. Совхозд хот-хол кемжэгьтэрдгнэ, джил болгн бөдэн ургьц авгднэ, ногьам ургь-лгнэ газрт сэйнар мал хэрүлгднэ.

Шову асрдг бөсдг дамшлтин Ук-раинск станицн медл бэйх «Ворки» совхозд шовуна у-бргн гер тосхдв. Энүнд такасиг гаргьд уга, нег кев-рт бэрдг болхмн. Тинглэрн, хойр джил шахуд делтдсн кевтнэ соль-уга бэйдг болхмн. Эн герт нег код-лэч зурган миньгн бидгдг гахас асрнэ. Кубышевск шовуна фабри-ин коллективн улм давб: энд нег шов-вуч 10 минггнэ така асрнэ!

Эдл-уш гаргьлгн хурлар бөдгнэ боли энүнэ кимдргннэ теткгч, се-лэнэ адл-ахун производствиг гүүнэр тодрхаггар шишлэгдүлгнэ совхоз-мудин эрки төрнэ болджана. Тегэд, эн тоотд—эмнэ газр хагьлдж элдэрт орулсн райодар буудян шин совхоз-муд бүрдэлгнэ үэмдг үлгүр болджа-на. Ик гару гарсн бийнэ, эдн кимд буудя хурдар гаргьдэ түргн гидгэр тер гаргьлгана хэрү оруудж бгв. Ик-ик балгэсдин боли промышленн цент-рин хаджуггар шишлэгдүлгсн бө-лгнэ-темс тэрдг гаргьдэ совхозмуд бүрдэлгнэ адл-ахун боли политическ агьу ик чинртэ болджана. Эдн йоста кевэр биддг, батрх болод уга, тер бийнэ элэгэр адл-уш гаргьдэ өгд, тер центрмүдг темсэр теткьлдг нү-үрлгч орм ээлжэнэ.